

Вдивлялася в тривожне виноколо.
З юнацьким завзягтям, з веселим криком
Стрічала половців у полі дикім
І, навалом татарських орд зім'ята
Прийняла долю хижу і прокляту.

Клен дуже прихильно висловлюється про "варязькі часи" в Україні та про варязький первень в українській людині. Часи Мазепи пов'язує він із поразкою "останнього вікінга" в Україні... В цьому вірші Клен не лише підкреслює шляхетність і красу України, але й помічає вічне відновлювання України після її занепадів. Особливо цікава візія Клена в тому, що він зорить в майбутнє. В зерні пшениці — він бачить поля, в жолуді — він бачить ліси, з дерев яких збудуються міста, що їх потім "владар обручем скує державним" — як це він прекрасно ілюструє у вірші "Символ", присвяченому великому нашому Данилові. Домінанта поглядів Юрія Клена — це віра в природній ріст. Так як у філософії поета ми вже раніше помітили віру в здатність людини змагатись до ангельських висот, так вірить він і в здатність українського народу рости і набиратись нових сил. У вірші "Ми" Клен віщує українському народові куди славніше майбутнє, ніж було його минуле. Він вірить, що ми маємо великий потенціал і є народом майбутнього, коли позбудемось наших хиб, а змішнимся в цінношах. Він каже:

О, вам, народи, що віки
Свої у славу угорнули,
Вам пурпур, берла і вінки,
Ви взяли в дар собі Минуле.
А ми, ми творимо тепер

З хвилини і дій життя поему
Ми п'яні барвами химер,
Що з них Майбутнє ми снуємо.

...
На гострій грані двох світів
Ми непорушно муром стали,
Щоб чорний вихор вас не змів
Голодним клекотом металу.

...
Ще, упокорений, до ніг
Не ліг нам звір, що горло душить.
І виє дикий печеніг
У наших хижих, темних душах.
Та ми татарську чорну кров
Варязьким холодом остудим.
У такт рокам гуде наш крок.
Ми йдем... ми ростемо... ми будем.

Особливо тепер, коли нам з'явилася та довгождана Жар-птиця, Держава, ми мусимо особливо працювати над собою, щоб її встерігти. До цього кличе нас стократ сплюндрована наша земля, катастрофами, яких ще Клен не знав. Але поет вірить в Україну, вірить в її святую землю, яку персоніфікує у Фіналі "Попелу імперій". Земля говорить:

Ралом залізним зорай цілину запахушу,
Засів розкинь золотистий. Обійми мої
Я розкриваю тобі — дикий степ мій і пуші,
Сину мій! Потом гарячим мене напої.

З любов'ю до Землі ми мусимо встерігти
Вогнистого Птаха-Волю, присвятивши всі
свої сили до його збереження та зміцнення
сил молодій державі. Про це говорить поет:

Благословись тепер скоряти шторми
І мрамур негідатливий тесати,
в устоєні, тверді, несхитні форми
навчись державну бронзу відливати!

Коротко про автора

А. Шум-Стебельська народилася в Гнівані біля Вінниці. Живе і працює в Канаді. Дослідник української культури, мистецтвознавець, літературознавець, скульпторка, малярка, педагог, автор близько 300 друкованих праць. Найвідоміша з них — "Проловдіштво Кирила Туровського" (Рим, 1977). Навчалася в Академії Мистецтв у Кракові. У Канаді закінчила відділ славістики Оттавського університету (1969) і педагогічний факультет Торонтського університету (1975). Докторант Українського Вільного університету в Мюнхені, де вона написала працю з теорії літератури (Шевченкова метафора).

Член НТШ, Української Спільки образотворчих митців, голова Товариства Торонтського відділу асоціації діячів української культури.

Михайло Орест

З ВІРОЮ В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНОСТІ

(Заповіти Юрія Клена)

Видатною рисою світогляду Ю. Клена є його ідеалізм. "Храм Граалю, що зноситься в нетлінному царстві духа — це

більше реальність, ніж матеріальний до-
вкільний світ з його мінливим обличчям.
Ми маємо в даному разі платонівський

реалізм, який протиставляємо реалістичному матеріалістичному, — заявляє письменник.

У вірші “Софія” (1935 р.) маємо потужний поетичний документ ідеалістичного збагнення світу. Ідеальне існування нашої святині, на яке зложилися святість і духовна значність тисячолітніх помислів у ній і навколо неї, перевершило реальність її існування в камені і металі; поет близький до того, щоб сказати, що в цим ідеальним існуванні Софії криються в не меншій мірі потенції і її кожночасного просвітленого існування матеріального, тоді як навіть руйнація храму, будиши ділом темних і злочинних ментальностей, мусить відійти в повне небуття.

Сонет “Сковорода”, яким Ю. Клен започаткував свою оригінальну поетичну творчість в українській мові, є повністю споглядальний. Констатуємо це не для того, щоб показати хронологічну попередність контемпляційних мотивів у творчості поета супроти мотивів “активістичних”: ми не схильні протиставити комплексів споглядання і комплексів діяння і вважати їх антагоністичними. Ми хочемо сказати тільки те, що обидва вони чергуються в житті людини, а *mutatis mutandis* у творчості письменника. Всі, хто знав Юрія Клена особисто, стверджують, що його обличчя, вираз очей і голос творили зовнішність споглядача, мрійника і філософа. В зовнішності нашого поета добачаємо неабиякий доказ первинності і основності комплексів споглядання і мрії в його душевному складі; тим не менше властиві його творчості елементи боротьби і чину, живучи в одній і тій самій душі, вимагають поєднання — але на пізнавальній площині, єдино до того управління. Отож моментом першорядної ваги є сказати, що комплекс споглядання — в усіх його типах, включаючи сюди і пропаганду до контемпляції умоглядності, — потенційно містить у собі діяння, адекватне сутностям споглядання і його знайденням. Історія людства, історія всіх його духовних рухів є суцільним попередженням цієї тези.

Щодо філософської системи Сковороди зокрема, то в ній моменти практичного діяння містяться не як потенційні і вивідні величини, а як безпосередні і чіткі формули. Проф. В. Шаян, пильний дослідник і коментатор нашого філософа, констатує насамперед недокладне знання філософії геніального мислителя і посталі через те “жалюгідні викривлення його поглядів”, говорить далі, що “питаннями етики, соціології і педагогіки займається Сковорода дуже часто в численних своїх творах” і що в ученні його “релігійний аспект досконало поєднаний з соціологічним... філософія Сковороди не тільки не відірвана від дійс-

ности і від життя, але, навпаки, вона, розкриваючи глибші закони цієї дійсности, всеціло спрямована на проявлення і розвиток найбільших цінностей життя. При тому вона надхненна і героїчна”. За потрібне вважаємо додати, що Сковорода висловився конкретно навіть про обов’язки воїна.

Душа перше, ніж діяти не наосліп у цим світі, повинна знайти себе, “треба з хаосу душі створити світ”. Методом знаходження є самота і “мандрівки дальні і безкраї” (сонет “Сковорода”). “Стикання з божественною просторінню”, за виразом одного письменника-містика, допомагає визволитись і прийти до голосу глибинам нашої душі, до є єдино покликани дати метафізичну оцінку буття людини та світу, ствердити його вальори і відкинути нагати.

Ми не схильні применшувати значення того факту, що оригінальна творчість Ю. Клена почалася в Києві, року 1928, в колі його друзів і однодумців, коли говорити про людське оточення, а цикл “Осінні рядки” виник з настроїв письменника, коли він перебував 1929 р. у відпочинковому будинку для науковців у Преображенні, скиті Києво-Печерської лаври, положенім за Києвом разом з двома іншими лаврськими скитами — Голосієвом та “окучєрявлєним” Китаєвом (в останньому був свого часу гостем Сковорода). Буття цих краєвидів з чудовими листяними масивами на горбах і в ярах, овочевими садами осячені внутрішньою значимістю, і благодать весняних, літніх та осінніх погод, повно розливаються і свobodно витаючи в них, промовляє до тайників душі з проречистістю, недосяжною для голосів людських. “Тут пориває тут в край надземний”, — сказав про цю місцевість вам поет, давши їй повний любови опис у вступі до І частини поеми “Попіл імперії”. Почавши свою творчість з імени Сковороди, Ю. Клен по мандрівках вертається до нього, “життєрадісного аскета”, бо він знає разом з ним, “що всі шляхи сюди течуть” — в комплекс святости і мудрости, овіяний “чаром лісів непереможним”.

Ю. Клен розумів історію як втілення дійсно-психологічних величин, переважно негативного порядку. Негативні елементи, містяться в ідеях, з яких поставали імперії та царства, були гріхом проти абсолютної істини, і вони ж, ці елементи зла, зумовлюють також і загибель імперії та царства. Але перше, ніж розпастися на попіль, злочинність їх може набути нечуваних, потрясаючих розмірів. Саме так відчув і пережив Ю. Клен останню війну. “Хай Бог вас милує в ці апокаліптичні часи”, — пише він у приватному листі наприкінці

листопада 1944 року, і слова “апокаліптичні” не звучить тут як звичайне образне порівняння.

Що ж може бути протиставлене Ненатлому бурханню розгнужаної стихії людського і тим самим світового зла, що спроможне покласти йому край? Автор “Попелу імперії” говорить: ідеалізм. Пригадується один факт з часів перших відвідин поета до американської зони Німеччини. В авгсбургському таборі ДіПі в 76-ій кімнаті I-го блоку, яка, незважаючи на свої скромні розміри, відбувала функції редакцій кількох циклостилевих видань, в тому числі альманаху “Світання”, а також гуртожитку їх редакторів та співробітників, відбулася вечірня розмова з гостем. Ю. Клен, такий стриманий щодо усних декларативних заяв в особистому плані, розповів зібраним, як ще перед війною він відвідав одного разу кіно; тижневий огляд являв очам глядачів нові досяги в озброєнні Німеччини. Зала шаленіла, раз у раз вибухали захоплені вибухи і крики. Письменникові, за його словами, стало страшно: йому виразно уявилися безодні і жахи, що їх невідхильно кличе у світ це ентузіастичне і засліплене покоління знярядям нищення й зла. Ю. Клен пережив тоді, що єдиною силою, якою можна побороти цей демонічний комплекс, є беззастережний ідеалізм, пристрасна зброя добра.

Святість і мудрість протиставляє поет і ментальності російської царської імперії, і ментальності “звіря, що гряде в багрянім сьайві революцій”, і — за аналогією — всім метафізично порочним силам, що лютували в історії людства і бестіальною навалюю заклекотили в понурому ХХ столітті, “широко розкривши двері в Небуття”. Добро повинне накласти панцир і вступити з інфернальними силами в безоглядний бій. Примат абсолютного добра та абсолютної істини виловлює з себе комплекс св. Юрія, світлого воїна, що хоче перемогти і переможе дракона. Лицарі св. Грааля, “Господня рать”, покидають нагірний замок радісної контемпліції, духових прозрінь та екстаз і йдуть у долини людські, щоб оборонити там потоптану правду і зневажену чесноту...

Так свідомість правоти свого діла перед лицем вічності і її невідкупним судом породжує могутній психологічний комплекс невідхильності, окриленої скерованості, відваги і витривалості. Тільки справді велика душа спроможна була дати таку стоїчну нагадку для себе, а для нас — героїчний тестамент.

“Зостанься безпритульним до сконання,
Блукай та їж недолі хліб і вмри,
Як гордий фльорентинець, у вигнанні.

Та перед смертю дітям повтори

Ту казку, що лишилася, як спомин
Прадавньої, забутої пори,
Як у грозі, у блискавиці й громі
Колись страшну почвару переміг
Святий Георгій в ясному шоломі...
І як дракон, звитяжений, поліг”.

Час може пройти по нас “важким, залізним плугом”, ми можемо “відлунати, як жорстока пісня”, — бо дні людини короткі, а повинь розколиханого зла є потужна і темпоральна. Але той, хто не скорився неправді та лиходійству і покинув край батьків, має незатратну потіху: дорогу плахту зоряного неба взяв він з собою, лишаючи отчизну, вітер несе услід йому рідні сузір'я — і “скрізь під рідним небом спочиває жебрак, мандрівник, лицар і поет”.

З філософічного ідеалізму Юрія Клена пливе і його хвилююча віра в майбуття України та її месіанізм. Царства падають, бо вже в своїх ідеологічних первнях вони мали зародок гріха і падіння. Прийдешність України та її держави має покоїтись на духових підвалинах, полярних тим силам, що її нищили. Є імперативом, щоб

“Строгі закони лицарські
Владу держав берегли,
Ім в підмурінок лягли”.

Поет говорить про настання в Україні нового буття — і величчю релігійного об'явлення віє від його слів:

“Чуєш, іде
В громі і бурі,
Чуєш, гуде,
Б'є вже у мури,
Дме нам у скронь
Вихор, вогонь
Божих долонь!”

Первозваний апостол Андрій благословив горби київські, його благословенство не загине, і церква його імені, височіючи над Києвом і Дніпром, “мов голуба закам'яніла мрія”, всякчасно віщує і “в добі негодній” прийдешню благодать краєві та древнім пурпурам стольного города. В віддалі днів уже рокочуть труби воскресіння України.

Моментом інтелектуальної гідності нашої емігранції є доглибно зрозуміти, що трагедії нашої доби знаменують крах світоглядів, опертих на матеріалізм і біологізм, світоглядів, що виступили на арену історії, заперечивши світ абсолютних цінностей і абсолютних норм. Славнозвісна “близькість до життя” цих ментальностей спричинила велетенські катастрофи і монструозні злочини. Внаслідок їх розгулу над людством зависла загроза духового розкладу і фізичного винищення.

Ідеалістична філософія і найвищі релігійно-спіритуалістичні системи світу дістали в жахах нашої доби яскраві докази і нові пот-

вердження своєї непохитної істинності. Настав крайній час, щоби практичним, суспільним діянням, відповідним до ідеалістично-релігійних сутностей, відродити їх "занедбаний масстат".

Обов'язком нашої еміграції є творити культурні цінності, обов'язком *par excellence*, бо саме духове життя нашої нації, її культурні скарби піддав ворог нашадному розгромові. А тим часом в інтелектуальнім житті еміграції далеко не завжди дається бачити відповідне творче піднесення. Ще багато в цім житті від вчорашніх психоідеології. Називаємо їх вчорашніми не тому, що мимоволі впали в заблуд релятивізму, ні: ці ментальності, будши підложжям вчорашніх подій, уже вчора не склали іспиту перед пізнаючою свідомістю і осудилися змістом вчорашнього дня. Почуття гіркого подиву будить дискусія навколо М. Хвильового, яка безнастанно точиться від довшого часу в нашій пресі. Якщо стовідсоткове заперечення Хвильового не видається нам справедливим, то все ж незрівняно

менше перекональним є палке, а часом і у корчійне намагання зробити з нього дороговказну і міродайну ідеологічну постать нашого новітнього часу. Якщо, за словами Ю. Клена, "млисті ідеали" принесли "злі квіти", то треба не зупинитися перед тим, щоби схарактеризувати ці ідеали гострішими і негативнішими епітетами. Ні на хвилину не сміємо забувати суворої відповідальності, яка лежить на ідеологіях: творячи їх у нашім, не завжди потішливим сьогоднішнім дні, ми ними визначаємо наш день завтрашній.

"Нам дав свій заповіт Сковорода", — проголошує Юрій Клен. І це нав'язання до найкращих наших духових традицій, і філософичний ідеалізм письменника, і мистецьке втілення психологічних комплексів, зумовлених тим ідеалістичним світоглядом, — все це становить непроминуші досяги, що їх належить вивчати, розуміти і — розгортати. Бо творчий вклад Ю. Клена є одночасно багатонадійним заповітом його незабутньої особистості.

Володимир Державин

ШКОЛА ВИСОКОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА

(Творчість кийвських поетів-неокласиків)

Публіцистична критика по обох берегах Збруча однаково негативно ставилась і ставиться до високого й величного стилю в поезії, а зокрема до тієї літературної школи, яка програмово прагне високого й великого стилю, вбачаючи своє завдання в його творенні, а не в тому, щоби "поставити його на службу своєму політичному гонюві" (МУР, I, 57).

Ту літературну школу заснували в українському письменстві кийвські неокласики. Публіцистична критика й політиканська публіцистика по обох берегах Збруча біла і є змушена якоюсь мірою визнавати епохальні мистецькі досягнення неокласиків — тією мірою, якою вона сама вважала або вважає за потрібне ховати свої політичні тенденції під подобою "літературної" критики. Практично це означає, що неокласицизм трактують як формальний "вишкіл", який слід якомога швидше технічно засвоїти і "світоглядом" перебороти. Пишіть, будь ласка, якою завгодно формою, хочте — сонетом, хочте — гексаметром, аби за змістом це була та сама агітка, та сама примітивна мелодрама!...

Поза елементарним технічним вишколом, неокласицизм, на думку публіцистичної критики, не існував — не існував "як якась завершена, кристалізована в собі течія" (МУР, I, 57); цілком зрозуміло, бо ж він ніколи й не був публіцистикою і політиканством у напрямку укапізму та іншої компромісової мізерії ніколи не цікавився. Вперше в історії українського письменства свідомо створивши поезію високого стилю... неокласики врятували перед світовою історією, перед сумлінням чистого розуму гідність українського слова, тяжко скомпрометованого обскурантським волюнтаризмом на Заході, ще тяжче — пристосовницькою "пролетарською літературою" на Сході. Та для публіцистичної критики це не важить — важить, що в неокласиків не було ні напівсовітських "лотунгів", ні шовіністичних кличів.

Не було демагогічних гасел, бо не було й не могло бути демагогії — тієї відвічної язви нашого письменства. Творчість неокласиків — єдине, на що покликатись можемо в царині чистої поезії. Але ідея чис-